

SREDNJI VEK - srednjeveška kultura in umetnost na Slovenskem

USTNO IZROČILO

Preprost kmečki človek je negoval svoj materin jezik s pripovedovanjem pripovedk, legend in pravljic, ki so se med ljudmi ohranjale z ustnim izročilom. Pogosto so se pele tudi ljudske in cerkvene pesmi.

USTNO IZROČILO

Junaki in dogodki, ki so se ohranjali na ta način v ljudskem izročilu so pogosto imeli tudi zgodovinsko ozadje

Ljudska pesem PEGAM IN LAMBERGAR

Balada sodi v čas bojev za celjsko dediščino po smrti zadnjega Celjana Ulrika II.

Spopadla naj bi se vitez Gašper Lamberški z gardu Kamen pri Škofji Loki in češki plemič, verjetno Jan Vitovec.

Gašper Lamberg se je v resnici boril in zmagoval na številnih viteških turnirjih, ki jih je prirejal nemški cesar Maksimiljan I.

V začetku 16. stoletja je nastala Turnirska knjiga Gašperja Lamberga, kjer je prikazanih vseh njegovih 87 viteških dvobojev.

USTNO IZROČILO

Legenda o Kralju Matjažu

Kralj Matjaž naj bi bil ogrski kralj Matija Korvin.

Kot dobrega vladarja so si ga zapomnili predvsem Korošci.

LEGENDA O KRALJU MATJAŽU

Legenda o kralju Matjažu govori o možu, ki mu je bilo v resnici ime Matija Korvin in je vladal slovenskim deželam v času Karantanije. Matjaž je bil je dober kralj, noč in dan so k njemu lahko prišli siromaki in zatirani in vsem je nudil pomoč in zaščito. Dal je kovati zlatnike in med njegovim vladanjem so na Koroškem vladali zlati časi. Ker so mu bili drugi vladarji nevoščljivi zaradi njegove mogočnosti, so združili svoje vojske proti njemu.

S samo stotimi preživeli junaki se je moral skriti v votlino pod Peco, ki se mu je sama odprla in ga skrila pred sovražniki. V votlini se je Matjaž vsedel za mizo, ostali pa so posedli po tleh okrog njega in zaspali. Legenda pravi, da se bo, ko mu brada zraste devetkrat okoli mize, prebudil. Takrat bo pred njegovo jamo sredi zime zrastle lipa. Od polnoči do ene zjutraj bo cvetela, potem pa se bo posušila. Takrat bo Matjaž s svojimi vojaki prišel ven, premagal in zatrl vse svoje sovražnike, pregnal krivico s sveta in spet zavladal Slovincem. Tako bodo na Koroškem spet zlati časi.

RAZVOJ PISMENSTVA

Prvi zapisi nastanejo v samostanih kjer so menihi v **skriptorijih** pisali ali pa prepisovali dela z religiozno tematiko (molitve, verski spisi, življenjepisi svetnikov, kronike samostanov), poleg teh so v **samostanskih knjižnicah** arhivirali tudi prepise antičnih in srednjeveških del. Najpomembnejši skriptoriji so bili v Stični, Bistri, Žičah, Jurkloštru in Pleterjah. Poleg zapisov v latinskem in nemškem jeziku se v nekaterih delih najdejo tudi krajši zapisi v slovenskem jeziku. Žal so se do danes številni izgubili, nekaj pa jih je bilo namerno uničenih predvsem v obdobju protireformacije z namenom, da bi se slovenski jezik iztrebil in uničila kulturna ter politična osnova slovenskega naroda.

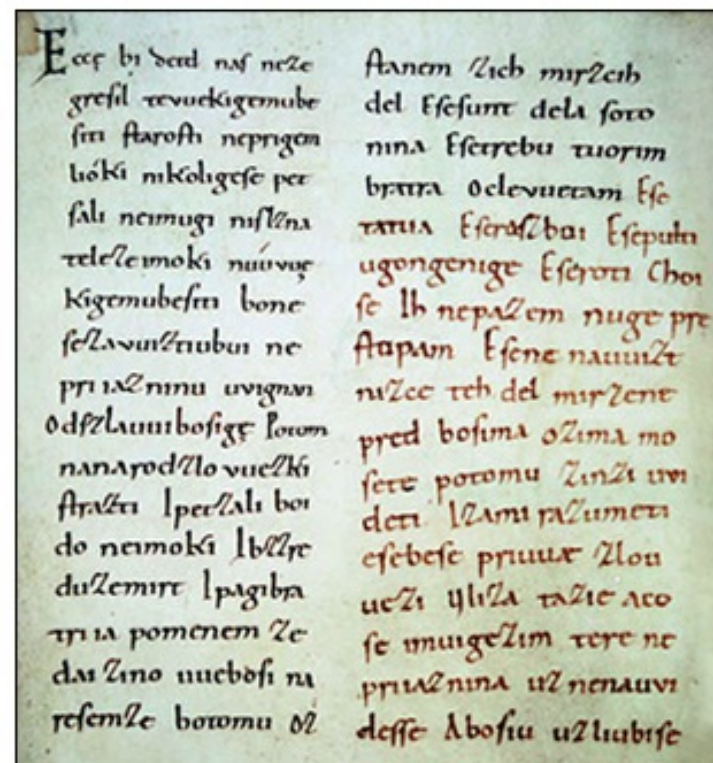
Glej poglavje o samostanih.

Nastajati so pričeli tudi zapisi v slovenskem jeziku, ki predstavljaljo osnovo za kasnejši razvoj slovenskega knjižnega jezika.

Najpomembnejši zapisi v slovenskem jeziku.

Brižinski spomeniki veljajo za najstarejše ohranjene zapise v slovenskem jeziku. Zapisani so bili okoli leta 1000, najverjetneje nekje na Koroškem. Poleg imena Brižinski spomeniki, zanje obstajata še dve imeni: Freisinški in Frisinški spomeniki, po bavarskem mestu Freising (Brižinje), kjer so rokopise leta 1803 našli. Kot pisava je uporabljena karolinška minuskola (zvrst latinice). Sestavljeni so iz treh zapiskov ali spomenikov. Prvi spomenik (*Glagolite po nas redka slowesa...*) in tretji spomenik (*Jaz se zaglagol`o*) sta splošna spoved, drugi spomenik (*Adhortatio od poenitentiam*) pa pridiga z vabilom k spovedi in pokori. Shranjeni so v Bavarski državni knjižnici v Münchnu.

5	Ce bi ded naš ne grešil, bi mu na veke bilo živeti, starosti ne prejeti, nikoli skrbi imeti, ne solznega telesa, temveč na veke bi mu bilo živeti. Ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan	20	pustimo ta mrzka dela, ker so dela satanova: ko žrtvujemo, brata oklevetamo, kot tatvina, kot uboj, † kot poltenosti naslada, kot prisege, ki jih ne spoštujemo, temveč jih prestopamo, kot sovraštvo.
10	od slave božje, po tem so na rod človeški bolečine in skrbi prišle, in bolezn, in po tem redu smrt. In vendar, bratje, spomnimo se,	25	Nič pa od teh del ni bolj mrzko pred božjimi očmi. Morete zatorej, sinki, videti in sami razumeti,
15	da nam tudi sinovi božji rečejo. Zato o-	30	da so bili poprej ljudje v lice prav taki, kakor smo tudi mi, ter so dela Neprijaznega zasovražili, Božja pa vzljubili.

Rateški ali Celovški rokopis

je nastal konec 14. stoletja v okolici Rateč. Gre za en sam list pergament papirja na katerem so zapisana tri besedila v gotici. Zapisana besedila vsebujejo zapise treh krščanskih molitev: očenaša, apostolske vere in zdravamarije. Shranjeni so v Koroškem deželnem arhivu v Celovcu.

Oticha nafs kyr fy w nebellich polifwetichenu body
twoya kakor w nebellich yno na femly. Kruh nafs
wiedanny day nam dannafs yno odpulti nam
dalge nafle kakor yno my odpulfichamo nallen
dalnykom
yno nafs ne wuppellay wedner o yllkuibo le nafs reffy
eb
od flega. Amen.
Czefitichena fy maria gnade pallna gofpod f tabo
legnana fy mey lenamy yno legnan ye lad twoy-
ga telefia Ihs Xps. Amen.
Yalt veruyo wu boga othicho wlemogotichiga ftwar-
nika nebeis yno femlee. Yno wu ihefuffa criftuffa
nega fyru edyniga nafiga gofpodi kyr ye poczett
od fwetiga ducha royen ys diwitczze marie martran pod
poncio pylatuflem na kriz rafpett martaw yno wu
grab poloſen dolu yide kch paklu na trettyi dan gori
witaa od martwech. Gory yiede w nebella feydi kch
delf-
nuttczy boga otiche wlemogotichiga od tody kch iyma
priti foditi fywe yno mortwe. Yalt ueruyo wu fwetiga
ducha Swetiga karſhanftwu obtichyno fwettkow
odpulficheny grechow wltanye ziwota yno uthichny
leben. Amen.

Oča naš kir si v nebesih posvečenu bodi
tvoja ime pridi bogastvu tvoje bodi vola
tvoja kakor v nebesih ino na zemli. Kruh naš
vsedanji daj nam danas ino odpusti nam
dalge naše kakor ino mi odpuš(č)amo našen dalnikom
ino nas ne vupelaj vedner o iskusbo le nas reši eb
od zlega. Amen.
Češčena si maria gnade palna gospod s tabo
žegnana si mej ženami ino žegnan je sad tvoj-
ga telesa Jezus Kristus. Amen.
Jast verujo wu boga očo vsemogočiga stvar-
nika nebes ino zemle. Ino wu Jezusa Kristusa
nega sinu ediniga našiga gospodi kir je počet
od svetiga duha rojen iz divice marie martran pod
poncio pilatušem na križ raspet martav ino wu
grab položen dolu jide k paklu na tretji dan gori
vstaja od martveh. Gori jiede v nebesa sejdi k des-
nuci boga oče vsemogočiga od todi h ima
priti soditi žive ino mortve. Jast verujo wu svetiga
duha Swetiga karš(č)anstvu občino svetkov
odpuščenje grehov vstanje žiwota ino večni
leben. Amen.

STIŠKI ROKOPIS (glej poglavje Samostani na Slovenskem)

VIDEMSKI ROKOPIS

Videmski rokopis je najstarejši datiran zapis v slovenskem jeziku. Poleg datuma 29. vinotok 1458 je v zvezku zapisano tudi ime pisca Nicholo Pentor, ki je v zvezek zapisal slovenske števnike od 1 do 42 (od edem do štirideset ino dva), od 100 do 500 (od 100 do 500) in od 1000 do 2000 (edem milijar, edem tavžem, dva tavžem). Shranjen je v občinski knjižnici v Vidmu.

ŠKOFJELOŠKI ROKOPIS

Škofješko rokopis je nastal leta 1466 v Loki. Vsebuje stara slovenska imena mesecev (Prosynicz, Setstzan, Susecz, Maly Trawen, Weliky Trawen, Bobouczwett, Maly Serpan, Weliky Serpan, Poberuch, Listognoy, Kozowpersthk in Gruden).

TURJAŠKI ROKOPIS

Turjaški rokopis, ki naj bi nastal v 14. ali 15. stoletju vsebuje zapis slovenske ljubezenske pesmi, zložene najverjetneje v Marijino čast. Shranjen je v Washingtonski knjižnici.

Arhitektura in likovna umetnost - ROMANIKA

V tem obdobju so bile na slovenskem ozemlju zgrajene (in ohranjene) župnijske cerkve in vaške podružnične cerkve ter prvi samostani.

Danes je v Sloveniji ohranjenih okoli 200 stavb iz obdobja romanike. Poovdariti je potrebno, da ne gre za enoten romanski slog, saj so stavbe v kasnejših obdobjih doživljale različne predelave in dozidave.

**ROMANSKA ROTUNDA,
Selo na Goričkem, 13.stoletje**

Grad Podsreda na Kozjanskem je bil zgrajen v prvi polovici 12. stoletja v namen obrambne postojanke. Čeprav je bil grad skozi dolga stoletja precej spremenjen, je njegovo romansko jedro ostalo skoraj nespremenjeno.

Arhitektura in likovna umetnost - GOTIKA

Sredi 13. stoletja, ko je v arhitekturi prevladovala romanika, se je pojavil nov umetnostni slog – gotika. Širila se je predvsem po zaslugi menihov. Gotika je kot umetnostni slog prevladovala cela tri stoletja. V tem času je na slovenskih tleh nastalo na tisoče zgradb v gotskem slogu. Najbolj izrazito se izraža v arhitekturi podeželskih cerkva in župnijskih stolnic. Zanj je značilna uporaba obokanega oltarnega prostora. Sprva je prevladoval križni lok, nato pa zvezdasti in mrežasti lok. Kiparstvo se je močno razvilo, sprva kot del arhitekture, nato pa ločeno, še posebej v obliki kamnitih in lesenih oltarjev. Iz obdobja gotike se je ohranilo veliko stenskih slikarij, posebno fresk iz 15. stoletja.

**Kapiteljska cerkev sv. Nikolaja, Novo mesto, podaljšan
prezbiterij (kor), pred letom 1429**

Arhitektura in slikarstvo - GOTIKA

7 m

**Fresko Mrtvaški ples
je narisal Janez iz
Kastva leta 1490.**

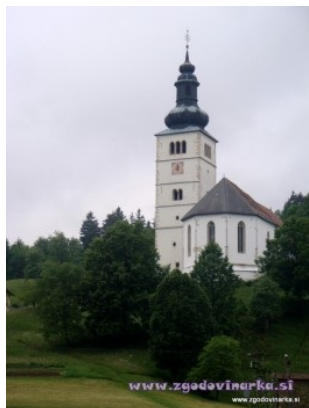
**Cerkev Svete trojice v
Hrastovljah**

**Ples ali sprevod v katerem so po stanovih
razporejeni živi ljudje, mrličji in smrt.**

Arhitektura in likovna umetnost - GOTIKA

Crngrob - cerkev Marijinega oznanenja

Najbolj znana freska v Crngrobu je nedvomno freska Svete Nedelje. Slikarji iz delavnice Janeza Ljubljanskega so jo naslikali med leti 1455 in 1460 ob prvotnem vходу v cerkvico, njen namen pa je ljudi opozarjati, česa niso smeli početi v nedeljo. Na sredini je naslikan Trpeči Kristus, ki kaže svoje rane mučeništva. Okrog njega je razvrščenih 47 podob vsakdanjih opravil kmetov in meščanov iz 15. stoletja, ki jih ljudje niso smeli opravljati v nedeljo, če niso hoteli, da Jezusove rane zopet zakrvavijo. Za današnjega opazovalca je freska izjemen vir, ki kaže noše, stare obrti in opravila iz vsakdanjega življenja. Zanimivo je tudi, da so plemiči in kmetje narisani v enaki velikosti, kar kaže na to, da so pred Bogom vsi enaki. Iz tega pa tudi vidimo, da so fresko v veliki meri financirali cehi. Desno spodaj vidimo, kako so si takratni ljudje predstavljali pekel. Kdor bo namreč grešil in opravjal katero od teh opravil, ga čaka – nič drugega, kot pot v samo žrelo peklenske pošasti. Hudič bo vse reveže zvezal z verigo in jih vkel v večno pogubo. Prvi v vrsti pogublencev pa je samomorilec. Kopijo freske hrani Loški muzej, kjer se prizori precej bolje vidijo, saj fresko kljub restavratski obnovi načenja zob časa in vedno bolj blede.